

امام شمس الدین ذهبی

الحاج عبدالکریم غریق - هالند

امام حافظ محمد بن احمد بن عثمان بن قایم از بن عبدالله معروف به شمس الدین ابو عبدالله ذهبی فارقی شافعی دمشقی اصالتاً از خانواده ترکمانی الاصل از اهالی میافارین (سیلوان امروزی) یکی از شهرهای دیار بکر ترکیه بوده است. امام ذهبی شخصیتی محدث، علامه، محقق، شاعر و یکی از مورخین مشهور اسلامی می باشد. پدر بزرگ وی فخرالدین ابو احمد عثمان مردی بی سواد بود، و حرفه نجاری را برای خود برگزیده بود، اما آن طوری که ذهبی می گوید: یقین خوبی نسبت به خداوند (ج) داشت، و او بود که به دمشق مهاجرت کرد، و در آن جا اقامت گزید، اما پدرش شهاب الدین احمد که در سال ۶۴۱ هجری دیده به جهان گشود، شغل پدری را رها کرد، و به حرفه طلا سازی روی آورد، و در آن مهارت یافت، و صاحب ثروت شد، و لقب ذهبی که به معنی طلا ساز و زرگر است، نیز از همان شغل پدرش گرفته شده است، و امام شمس الدین ذهبی در بعضی از نوشته هایش خود را ابن الذهبی یعنی پسر زرگر معرفی می کند، علاوهً پدر امام ذهبی مردی دیندار و محب علماء بود، و همیشه بخشی از شب را نماز می خواند، و در سال ۶۶۶ هجری قمری صحیح بخاری را از مقداد بن هبئه الله قیسی آموخت، و در آخر عمر نیز به حج رفت. عمه امام ذهبی بنام ست الأهل دختر عثمان از اهل علم و روایت حدیث بود، و از ابن ابی الیسر، جمال الدین بن مالک، زهیر بن عمر زُرعی و گروهی دیگر از علماء اجازهً روایت داشت، و از عمر ابن القواس و دیگران حدیث شنیده بود. مادر امام ذهبی دختر مرد موصلی الاصلی بنام علم الدین ابوبکر سنجر بن عبدالله بود، و خالویش علی بن سجنر و همسر خالویش نیز از اهل علم و حفاظ حدیث بودند. امام ذهبی در اوائل ماه ربیع الآخر سال ۶۷۳ هجری قمری مطابق سال ۱۲۷۴ میلادی در زمان حکومت مملوکیان که در سرزمین های شام و مصر حکمرانی داشتند، در قریه کَفَرَبَطْنَا از آبادی های غوطه دمشق متولد گردید. امام ذهبی در زمانی زاده شد، که منطقه شاهد حرکات علمی عظیمی بود، زیرا پس از آن که سرزمین های شرق اسلامی به دست چینگیزیان و سرزمین های غرب اسلامی یعنی اندلس به دست صلیبیان افتاده بود، چشم تمام علماء و فرهیختگان جهان اسلام بطرف سرزمین مصر و شام دوخته شده بود، و بدان سبب دو شهر قاهره و دمشق محل تجمع دانشمندان جهان اسلام گشت. الحق که در این راه سلاطین مملوکی هم زحمات زیادی کشیدند، و با آن که بخش اعظمی از میراث فرهنگی مسلمانان در کتابخانه های شهرهای اشغال شده اسلامی بخصوص در بغداد و اندلس به نابودی کشیده شده بود، علمای اسلامی برای پر کردن این خلاء از خود تلاش بی دریغ نشان دادند، و با همکاری سلاطین و امراء مسلمان مراکز متعددی از قبیل مساجد، مدارس، کتابخانه ها، خانقاه ها و پرورشگاهها تشکیل کردند، که در آن ها علوم تفسیر، حدیث، قرائت، فقه، اصول، کلام، لغت، تاریخ، جغرافیا، طب، هیئت،

ریاضیات و منطق تدریس می گردید، که از بارزترین آن ها مدارس ظاهریه، منصوریه، ناصریه، صاحبیه، بهائیه، منکوتریه، جمالیه، محمودیه، جامع ازهر و جامع عمروعاص در قاهره و مدارس ناصریه، عادلیه، اشرفیه، عمریه و جامع اموی در دمشق بود. با این وضعیت وقتی امام ذهبی متولد گردید، پدرش زیاد علاقمند بود، که پسرش علم بیاموزد، و در تربیت فرزندش سخت کوشا بود، و او پسرش را از همان سنین طفلی برای تحفیظ و قرائت قرآن کریم به نزد اساتید برجسته زمانش فرستاد. ذهبی قرآن کریم را حفظ کرد، و قراآت سبعة را در نزد شیوخ قرائت مثل شیخ القراء جمال الدین ابی إسحاق ابراهیم بن داؤد عسقلانی دمشقی معروف به الفاضلی متوفی سال ۶۹۲ هجری قمری، شیخ شمس الدین ابو عبدالله محمد بن عبدالعزیز دمیاطی دمشقی مدرس جامع اموی آموخت، و وقتی شیخ دمیاطی بیمار شد، حلقه درس قرائت خود را در جامع اموی به او سپرد. ذهبی در دمشق از ابوحفص عمر بن عبدالمنعم بن عبدالله بن قواس دمشقی، ابوالفضل احمد بن هبة الله معروف به ابن عساكر دمشقی و یوسف بن احمد بن ابوبکر بن علی غسولی حدیث آموخت. علاوهً ذهبی برای فراگیری بیشتر علم حدیث و برای اخذ حدیث به شهرهای مختلف شام سفر کرد، او باری در سال ۶۹۳ و بار دیگر در سال ۷۰۷ هجری قمری به بعلبک رفت، و در این سفرها قرآن کریم را به صورت جمع روایات بر موفق نصیبی متوفی سال ۶۹۵ هجری قمری خواند، و از نزد تاج الدین ابوالحسن عبدالخالق بن عبدالسلام علوان بعلبکی و زینب دختر عمر بن کندی و دیگران اخذ حدیث کرد. به حلب رفت، و از نزد ابوسعید سنقر بن عبدالله زینی حدیث شنید. به نابلس رفت، و از عمادالدین عبدالحافظ بن بدران نابلسی حدیث شنید، و از آن جا به شهرهای حماه، حمص، طرابلس، کرک، رمله، معره، بصری، تبوک و قدس سفر نمود. ذهبی در سال ۶۹۵ هجری قمری به مصر رفت، او می گوید: یکی از اغراض سفرم به مصر دیدار با عالمه بزرگوار سیده دختر موسی بن عثمان مارانی مصری بود، که متاسفانه هنوز در مسیر راه و در سرزمین فلسطین بودم، که او در ماه رجب همان سال ۶۹۵ هجری قمری دیده از جهان فروبست، و موفق به دیدار او نشدم. ذهبی در مصر از شیوخ بزرگی مانند تقی الدین ابوالفتح محمد بن علی معروف به ابن دقیق العید قشیری متوفی سال ۷۰۲ هجری قمری، بدرالدین ابن جماعه متوفی سال ۷۳۳ هجری قمری، ابوالعباس احمد بن محمد بن عبدالله حلبی معروف به ابن الظاهری، ابوالمعالی احمد بن اسحاق بن محمد بن مؤید مصری معروف به ابرقوهی متوفی سال ۷۰۱ هجری قمری و علامه شرف الدین عبدالؤمن بن خلف دمیاطی متوفی سال ۷۰۵ هجری قمری کسب علم کرد، و حدیث شنید، او هم چنین در مصر از بهاء الدین بن نحاس امام اهل ادب مصر درس ادبیات آموخت. و بعد به اسکندریه رفت، و از تاج الدین ابوالحسن علی بن احمد بن عبدالمحسن هاشمی حسینی واسطی غرافی اسکندرانی متوفای سال ۷۰۴ هجری قمری و ابی الحسن یحیی بن احمد صواف و دیگران حدیث شنید، و از

قاریان آنجا از جمله امام شرف الدین یحیی بن عبدالعزیز بن صواف جذامی اسکندرانی متوفی سال ۷۰۵ هجری قمری و امام صدرالدین ابوالقاسم عبدالرحمن بن عبدالحلیم بن عمران دکالی معروف به سخون متوفی سال ۶۹۵ هجری قمری نیز تعلیم قرائت به شیوه ورش و حفص را آموخت. ذهبی در سال ۶۹۸ هجری قمری و بعد از فوت پدرش به قصد حج به سرزمین حجاز سفر کرد، که در این سفر عده ای از یاران و شیوخ وی نیز با او همراه بودند، از جمله شیخ دارالحدیث مدرسه مستنصریه ابو عبدالله محمد بن عبدالمحسن معروف به ابن خراط حنبلی متوفی سال ۷۲۸ هجری قمری، که او در این سفر بر ذهبی کتاب الفرج بعد الشده را خواند، و نیز ذهبی در مکه از تنوزری و دیگران حدیث شنید. ذهبی هم چنین در سال ۷۴۱ هجری قمری سفری به بصره داشت. موصوف در دمشق، حلب، نابلس و مکه از جماعت کثیری در حدود یکهزار و دوصد نفر از علماء و محدثین آن زمان از جمله شیخ بن قاضی شبهه قراری و کمال زملکانی درس گرفت، و حدیث شنید. و از شیخ ابی العلاء نصیبی نحو و قواعد زبان عربیه را آموخت. علاوهً او دانشمندی بزرگ در زمینه تاریخ بود. ذهبی با سه کس از دانشمندان معاصرش با وجود برخی اختلاف نظرها روابط گرم و صمیمانه داشت، که آن ها عبارت اند از: ۱ - شیخ الإسلام تقی الدین ابوالعباس احمد بن عبدالحلیم نمیری حرانی معروف به ابن تیمیه فقیه، محدث و مفسر بزرگ حنبلی متوفی سال ۷۲۸ هجری قمری. ۲ - جمال الدین ابی الحجاج یوسف بن زکی عبدالرحمن قضاعی حلبی شافعی معروف به مزی محدث و مؤرخ معروف شامی متوفی سال ۷۳۹ هجری قمری. ۳ - امام حافظ علم الدین قاسم بن محمد بن یوسف بن زکی الدین برزالی ایشیلی شافعی محدث و مؤرخ معروف مصری متوفی سال ۷۳۹ هجری قمری. امام ذهبی شاگردان بسیاری را تربیه نمود، که از مشهورترین آن افراد ذیل می باشند: ۱ - حافظ احمد بن محمد بن ابراهیم مقدسی متوفی سال ۷۶۵ هجری قمری. ۲ - امام احمد بن محمد علائی حرانی فقیه حنبلی متوفی سال ۷۴۵ هجری قمری. ۳ - ابراهیم بن عبدالرحیم بن بدرالدین محمد معروف به ابن جماعه قاضی القضاة شام و مصر متوفی سال ۷۹۰ هجری قمری. ۴ - اسماعیل بن عمر بن کثیر بصروی دمشقی معروف به عمادالدین ابوالفداء بن کثیر حافظ، مورخ و مفسر مشهور متوفی سال ۷۷۴ هجری قمری داماد علامه مزی. ۵ - عبدالوهاب بن تقی الدین علی بن عبدالکافی سبکی رئیس قضاة شام متوفی سال ۷۷۱ هجری قمری. ۶ - محمد بن رافع بن هجرس سلامی حورانی عالم مشهور متوفی سال ۷۷۴ هجری قمری. ۷ - محمد بن علی بن حسن حسینی عالم، فقیه و مورخ مشهور متوفی سال ۷۶۵ هجری قمری. ۸ - خلیل بن ایبک بن عبدالله صفیدی عالم و مورخ مشهور متوفی سال ۷۶۴ هجری قمری. امام ذهبی قبل از وفات بینائی چشمانش را از دست داد، و بالاخره در شب دوشنبه کمی پیش از نیمه شب سوم ماه ذی القعدة سال ۷۴۸ هجری قمری مطابق به سال ۱۳۴۸ میلادی در شهر دمشق وفات یافت، و او را در قبرستان باب الصغیر دفن نمودند. از امام ذهبی سه فرزند به جای ماند: ۱ - دختری بنام امه العزیز که در

زمان حیات پدرش ازدواج کرد، و از وی فرزندی بنام عبدالقادر متولد گردید، که به اجازه امام ذهبی کتاب تاریخ اسلام پدربزرگش را روایت کرده است. ۲ - ابوالدرداء عبدالله پسر وی که در سال ۷۰۸ هجری قمری بدنیا آمد، او از جمله علماء و محدثین زمانه خود بود، و در ماه ذی الحجه سال ۷۵۴ هجری قمری وفات یافت. ۳ - شهاب الدین ابوهریره عبدالرحمن که بسال ۷۱۵ دیده به جهان گشود، و در نزد پدرش تعلیم علم کرد و حدیث شنید، و در سال ۷۹۹ هجری قمری وفات یافت، و از وی پسری بنام محمد برجای ماند، که او هم از جمله علماء و محدثین بود، و کتاب تاریخ اسلام پدربزرگش را روایت نمود. از تالیفات، علم و درس ذهبی خلق کثیری مستفید شدند، و او تقریباً به مدت نیم قرن به درس، وعظ، تالیف و تصنیف پرداخت، و کتب ارزشمندی را از خود باقی گذاشت، که یک سوم آنها از مختصرات کتاب های مهم تاریخی است، که پیش از وی تالیف شده است. ذهبی از کتب و آثار تعداد زیادی از دانشمندان پیش از خود بهره برد، و در نوشته هایش از آثار اکثر آنان بخصوص از منابع ذیل استفاده اعظمی نمود: ۱- دلائل النبوة بیهقی. ۲- سیره النبی صلی الله علیه و سلم تالیف ابن اسحاق. ۳ - مغازیه ابن عائد کاتب. ۴ - طبقات الکبری محمد بن سعد کاتب واقیدی. ۵ - تاریخ ابی عبدالله بخاری. ۶ - تاریخ ابی بکر احمد بن ابی خيثمه. ۷ - تاریخ یعقوب فسوی. ۸ - تاریخ محمد بن مثنی عنزی. ۹ - تاریخ ابی حفص فلاس. ۱۰ - تاریخ ابی بکر بن ابی شیبه. ۱۱ - تاریخ واقیدی. ۱۲ - تاریخ هیثم بن عدی. ۱۳ - تاریخ خلیفه بن خیاط. ۱۴ - طبقات خلیفه بن خیاط. ۱۵ - تاریخ ابی زرعه دمشقی. ۱۶ - الفتوح سیف بن عمر. ۱۷ - کتاب النسب زبیر بن بکار. ۱۸ - مسند امام احمد بن حنبل. ۱۹ - تاریخ مفضل بن غسان غلابی. ۲۰ - جرح و تعدیل یحیی بن معین. ۲۱ - جرح و تعدیل عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی. ۲۲ - تهذیب الکمال شیخ ابی الحجاج یوسف مزنی. ۲۳ - تاریخ نیشابور ابی عبدالله حاکم نیشابوری. ۲۴ - تاریخ مصر ابی سعید بن یونس. ۲۵ - تاریخ بغداد ابی بکر خطیب بغدادی. ۲۶ - تاریخ دمشق ابی القاسم ابن کثیر دمشقی. ۲۷ - تاریخ ابی سعد سمعانی. ۲۸ - انساب ابی سعد سمعانی. ۲۹ - تاریخ قاضی شمس الدین بن خلکان. ۳۰ - تاریخ علامه شهاب الدین ابی شامه. ۳۱ - تاریخ شیخ قطب الدین بن یونینی. ۳۲ - تاریخ مرآة الزمان واعظ شمس الدین یوسف سبط ابن الجوزی. ۳۳ - تاریخ طبری. ۳۴ - تاریخ ابن اثیر. ۳۵ - تاریخ ابن الفرضی. ۳۶ - صله ابن بشکوال. ۳۷ - تکمله ابن الأبار. ۳۸ - الکامل ابن عدی. ۳۹ - کتب شش گانه حدیث و کتب متعدد و زیادی دیگر. از امام ذهبی تألیفات بی شماری در زمینه های قرائت، حدیث، اصول حدیث، عقائد، فقه، اصول فقه، تاریخ و تراجم بجای مانده است، که مشهورترین آنها عبارت اند از: ۱- اخبار ابومسلم خراسانی در تاریخ. ۲- اخبار قضات دمشق در تاریخ. ۳- الإعلام بالوفیات الأعلام در تاریخ. ۴- تاریخ اسلام و وفیات المشاهیر والأعلام در تاریخ در دوازده جلد، و این کتاب بزرگ ترین و مشهورترین کتاب علامه ذهبی است، که تاریخ الاسلام را از هجرت رسول الله (ص) تا سال

۷۰۰ هجری قمری برشتهٔ تحریر در آورده است، این اثر بی نظیر همه حوادث مهم تاریخ اسلام و حکومتات، و پادشاهی های پی در پی به علاوه تراجم و معرفی شخصیت های معروف در هر زمینه را در خود جای داده است، و تعداد کسانی که در این کتاب معرفی شده اند، به چهل هزار تن می رسد، که چنین عددی در هیچ کتاب دیگری محقق نشده است. امام ذهبی در مقدمه این کتاب چنین آورده است: برای آن زحمت کشیده ام و آن را از کتاب های پر شماری استخراج نموده ام، که انسان به واسطهٔ آن حوادث مهم تاریخ گذشته را از اول تاریخ اسلام تا عصر کنونی و تاریخ وفات خلفاء، قراء، زهاد، فقها، محدثان، علماء، سلاطین، وزراء، نحویان و شعرای بزرگ را خواهد دانست. ۵ -- التبیان فی مناقب عثمان بن عفان در سیره. ۶ -- التجرید فی اسماء الصحابه. ۷ -- تحريم الادبار النساء در فقه در دو جلد. ۸ -- تذکره الحفاظ در تاریخ در دو جلد. ۹ -- تشبیه الخسیس باهل الخمیس در فقه. ۱۰ -- التعزیه الحسنه بالآخره. ۱۱ -- تقویم البلدان. ۱۲ -- توفیق اهل التوفیق علی مناقب ابی بکر الصدیق در سیره. ۱۳ -- مختصر تهذیب التهذیب فی اسماء الرجال. ۱۴ -- الدرۃ الیتیمیة فی سیره ابن تیمیة) تقی الدین احمد) در سیره. ۱۵ -- دول الاسلام در تاریخ. ۱۶ -- الروح والأوجال فی بناءالمسیح الدجال در عقائد. ۱۷ -- شرح حال حلاج در سیره. ۱۸ -- سیراعلام النبلاء در تاریخ و تراجم در بیست جلد، که بعد از تاریخ اسلام بزرگترین کتاب امام ذهبی است، و مجموعه ای فراگیر از معرفی نامهٔ خلفاء، سلاطین، پادشاهان، امیران، وزیران، ادباء، نحویان، شعراء، فلاسفه، متکلمان، قراء، محدثان، علماء، صالحان، زهاد، عابدان و غیره شخصیت های برجسته تمام جهان اسلام را به مدت ۷۰۰ سال شامل می شود. ۱۹ -- العبر فی خبر من عبر در تاریخ. ۲۰ -- العذب السلسل فی الحدیث المسلسل در اصول حدیث. ۲۱ -- العلو للعلی الغفار در عقائد. ۲۲ -- الغفار فی ایضاح الاخبار. ۲۳ -- عنوان السیر فی ذکر الصحابه در تاریخ. ۲۴ -- فتح المطالب فی مناقب علی بن ابی طالب در سیره. ۲۵ -- قض نهارک بأخبار ابن مبارک در سیره. ۲۶ -- الکاشف فی اسماء الرجال. ۲۷ -- المقتضب من تهذیب الکمال مزی. ۲۸ -- کتاب العرش و صفته در عقائد. ۲۹ -- کتاب الكبائر در عقائد. ۳۰ -- کتاب الوتر در فقه. ۳۱ -- کشف الکره عند فقد الأحبه. ۳۲ -- ما بعدالموت در عقائد. ۳۳ -- المجرّد فی رجال الکتب السنن در تاریخ. ۳۴ -- المعجم المختص بمحدثی العصر در رجال. ۳۵ -- مختصر سلاح المومنین در دعا های ماثوره. ۳۶ -- مختصر معجم الشیوخ. ۳۷ -- المستحلی فی اختصارالمحلی ابن حزم. ۳۸ -- المشتبه فی الأسماء والانساب. ۳۹ -- المعجم الصغیر المسمی باللطیف. ۴۰ -- المعجم شیوخ الکبیر در رجال. ۴۱ -- معرفهٔ القراء الکبار علی الطبقات والاعصار در رجال. ۴۲ -- المغنی فی الضعفاء و بعضی الثقات در رجال. ۴۳ -- المقتنی فی سردالکنی. ۴۴ -- منیة الطالب لأعزالمطالب در اصول حدیث. ۴۵ -- میزان الاعتدال فی نقد الرجال در دو جلد. ۴۶ -- نعم السمر فی مناقب عمر در سیره. ۴۷ -- نفص الجعبه فی أخبار شعبه در سیره. ۴۸ -- هالهٔ البدر فی عدد اهل بدر در تاریخ. ۴۹ -- التلویحات در علم قرائت.

- ۵۰ - الأربعون البلدانية در حدیث. ۵۱ - الثلاثون البلدانية در حدیث. ۵۲ - طریق حدیث - من کُنتُ مولاهُ - در حدیث. ۵۳ - الکلام علی حدیث الطیر. ۵۴ - المستدرک علی مستدرک الحاکم در حدیث. ۵۵ - کتاب الزیادة المضطرّبة در اصول حدیث. ۵۶ - طرق اسباب النزول در اصول حدیث. ۵۷ - الموقظة فی علم مصطلح الحدیث. ۵۸ - احادیث الصفات در عقائد. ۵۹ - الاربعین فی صفات رب العالمین در عقائد. ۶۰ - جزء فی الشفاعة در عقائد. ۶۱ - جزآن فط صفة النار در عقائد. ۶۲ - الرسالة الذهبية إلى ابن تيمية در عقائد. ۶۳ - مسألة دوام النار در عقائد. ۶۴ - مسألة الغيبة در عقائد. ۶۵ - مسألة الوعيد در عقائد. ۶۶ - مسألة الإجتهد در اصول فقه. ۶۷ - مسألة خبرالواحد در اصول فقه. ۶۸ - جزء فی الخضاب در فقه. ۶۹ - جزء من صلاة التسيح در فقه. ۷۰ - جزء فی القهقهة در فقه. ۷۱ - حقوق الجار در فقه. ۷۲ - فضائل الحج و أفعاله در فقه. ۷۳ - اللباس در فقه. ۷۴ - مسألة السماع در فقه. ۷۵ - جزء فی محبة الصالحين. ۷۶ - دعاء المكروب. ۷۷ - ذکر الولدان. ۷۸ - أخبار السد در تاریخ. ۷۹ - أسماء من عاش ثمانين سنة در تاریخ. ۸۰ - الإشارة إلى وفيات الأعيان والمنتفى من تاریخ الإسلام در تاریخ. ۸۱ - الأمصار ذوات الآثار در تاریخ. ۸۲ - أهل المئة فصاعداً در تاریخ. ۸۳ - البيان عن اسم فلان در تاریخ. ۸۴ - التاريخ الممتع در تاریخ. ۸۵ - تراجم الرجال روى عنهم محمد بن إسحاق در تاریخ. ۸۶ - تسمية رجال صحيح مسلم در تاریخ. ۸۷ - تقييد المهمل در تاریخ. ۸۸ - التلويح بمن سبق و لحق در تاریخ. ۸۹ - جزء أربعة تحاصروا در تاریخ. ۹۰ - ديوان الضعفاء والمتروكين در تاریخ. ۹۱ - ذكر من اشتهر بكنيته من الأعيان در تاریخ. ۹۲ - ذكر من يؤتمن قوله في الجرح والتعديل در تاریخ. ۹۳ - ذيل الإشارات إلى وفيات الأعيان در تاریخ. ۹۴ - ذيل دول الإسلام در تاریخ. ۹۵ - ذيل سير أعلام النبلاء در تاریخ. ۹۶ - ذيل دوان الضعفاء والمتروكين در تاریخ. ۹۷ - الذيل على ذيل كتاب الضعفاء لابن الجوزي در تاریخ. ۹۸ - ذيل العبر في خبر من عبر در تاریخ. ۹۹ - الرد على ابن القطان در تاریخ. ۱۰۰ - طبقات الشيوخ در تاریخ. ۱۰۱ - العباب در تاریخ. ۱۰۲ - القبان في اصحاب ابن تيمية در تاریخ. ۱۰۳ - المرتجل في الكنى در تاریخ. ۱۰۴ - المشتبه در رجال. ۱۰۵ - معجم الشيوخ الأوسط در رجال. ۱۰۶ - معرفة آل مندة در تاریخ. ۱۰۷ - المعين في طبقات المحدثين در رجال. ۱۰۸ - المقدمة ذات النقاط في الألقاب در رجال. ۱۰۹ - من تكلم فيه و هو موثق در رجال. ۱۱۰ - الرواة الثقات المتكلم فيهم بما لا يوجب ردهم در رجال. ۱۱۱ - أخبار أم المومنين عائشة(رض) در سيره. ۱۱۲ - شرح حال ابن عقده كوفي سيره. ۱۱۳ - شرح حال امام ابوحنيفة در سيره. ۱۱۴ - شرح حال ابويوسف قاضي در سيره. ۱۱۵ - شرح حال امام احمد بن حنبل در سيره. ۱۱۶ - شرح حال خضر(ع) در سيره. ۱۱۷ - شرح حال سلفي در سيره. ۱۱۸ - شرح حال امام شافعي در سيره. ۱۱۹ - شرح حال شيخ موفق در سيره. ۱۲۰ - شرح حال امام مالك بن انس در سيره. ۱۲۱ - شرح حال امام محمد بن حسن شيباني در سيره. ۱۲۲ - الزخرف القصري در شرح حال حسن بصري در سيره. ۱۲۳

- شرح حال ابی القاسم طبرانی در سیره. ۱۲۴ - شرح حال سعید بن مسیب در سیره. ۱۲۵ - شرح حال عمر بن عبدالعزیز در سیره. ۱۲۶ - السیره النبویه در سیره. ۱۲۷ - مناقب بخاری در سیره. ۱۲۸ - شرح حال خودش (شهاب الدین ذهبی). ۱۲۹ - بیان زغل العلم والطلب. ۱۳۰ - التمسک بالسنن. ۱۳۱ - فضائل آیه الکرسی. ۱۳۲ - الطب النبوی. ۱۳۳ - کسر وثن رتن. ۱۳۴ - احادیث مختاره من الموضوعات. ۱۳۵ - بلبل الروض. ۱۳۶ - مختصری از کتاب روض الأنف سهیلی. ۱۳۷ - ترتیب الموضوعات ابن جوزی. ۱۳۸ - تلخیص علل المتناهیة فی الأحادیث ابن جوزی. ۱۳۹ - تنقیح کتاب التحقیق فی أحادیث التعليق ابن جوزی. ۱۴۰ - تهذیب تاریخ علم الدین برزالی. ۱۴۱ - ذکر الجهر بالبسملة. ۱۴۲ - الرخصة فی الغناء والطرب بشرطه. ۱۴۳ - المجرد من تهذیب الکمال. ۱۴۴ - مختصر أنباء الرواة علی أنباء النحاة ابن قفطی. ۱۴۵ - مختصر کتاب انساب ابی سعد سمعانی. ۱۴۶ - مختصر کتاب البعث والنشور بیهقی. ۱۴۷ - مختصر تاریخ بغداد خطیب بغدادی. ۱۴۸ - مختصر تاریخ دمشق ابن عساکر. ۱۴۹ - مختصر تاریخ مصر ابن یونس. ۱۵۰ - مختصر تاریخ نیشابور ابی عبدالله حاکم. ۱۵۱ - مختصر کتاب تحفه الاشراف بمعرفة الأطراف مزی. ۱۵۲ - مختصر کتاب تقویم البلدان ابی الفدا. ۱۵۳ - مختصر التکملة لکتاب الصلة ابن أبار. ۱۵۴ - مختصر کتاب التکملة لوفیات النقلة منذری. ۱۵۵ - مختصر کتاب جامع البیان العلم و فضله ابن عبدالبر. ۱۵۶ - مختصر کتاب الجهاد از بهاء الدین بن عساکر. ۱۵۷ - مختصر ذیل تاریخ بغداد از ابی سعد سمعانی. ۱۵۸ - مختصر کتاب الرد علی ابن طاهر از ابن مجد. ۱۵۹ - مختصر کتاب الروضتین فی أخبار الدولتین و ذیل آن از ابن شامه. ۱۶۰ - مختصر کتاب الزهد از بیهقی. ۱۶۱ - مختصر کتاب صلة التکملة الوفيات النقلة از عزالدین حسینی. ۱۶۲ - مختصر کتاب الضعفاء از ابن جوزی. ۱۶۳ - مختصر کتاب الفاروق فی الصفات از شیخ الإسلام انصاری. ۱۶۴ - مختصر کتاب القدر بیهقی. ۱۶۵ - المختصر المحتاج إلیه از تاریخ حافظ ابی عبدالله محمد بن سعید بن محمد دیشی. ۱۶۶ - مختصر کتاب المدخل من کتاب السنن از بیهقی. ۱۶۷ - مختصر کتاب المستدرک علی الصحیحین از ابی عبدالله حاکم. ۱۶۸ - مختصر کتاب المعجب فی تلخیص أخبارالمغرب از مراکشیی. ۱۶۹ - مختصر مناقب سفیان ثوری از ابن جوزی. ۱۷۰ - مختصر کتاب وفيات الأعیان از ابن خلکان. ۱۷۱ - مختصر کتاب الوهم والإیهام الواقعیین فی کتاب الأحکام از ابن قطان. ۱۷۲ - معرفة التابعین از ثقات از ابن حبان. ۱۷۳ - منتخبی از تاریخ المجدد لمدينة السلام ابن نجار بغدادی. ۱۷۴ - منتخبی از الإستیعاب فی معرفة الأصحاب ابن عبدالبر. ۱۷۵ - منتخبی از تاریخ ابی الفداء. ۱۷۶ - منتخبی از تاریخ خوارزم ابن ارسلان خوارزمی. ۱۷۷ - منتخبی از مسند ابن عوانه. ۱۷۸ - منتخبی از مسند عبد بن حمید. ۱۷۹ - منتخبی از معجم شیوخ یوسف بن خلیل دمشقی. ۱۸۰ - منتخبی از معجم الأوسط و معجم الکبیر طبرانی. ۱۸۱ - منتخبی از مسند المقلین از دعلج. ۱۸۲ - منتخبی از کتاب معرفة الصحابه ابن منده. ۱۸۳ - منتخبی از کتاب منهاج الإعتدال فی نقض کلام أهل

الرفض والإعتزال از ابن تیمیه. ۱۸۴ - مهذب السنن الکبری از بیهقی. ۱۸۵ - نبذه من تاریخ ابن الجزری. ۱۸۶ - النبلاء فی شیوخ السننه. ۱۸۷ - معجم شیوخ ابن الباسی. ۱۸۸ - معجم شیوخ ابن حبيب دمشقی. ۱۸۹ - معجم شیوخ علاء الدین بن عطار. ۱۹۰ - معجمی بر کتاب قاضی ابی الفضل سلیمان بن حمزه مقدسی حنبلی. ۱۹۱ - مشیخه التلی محمد بن احمد صالحی خیاط. ۱۹۲ - مشیخه الجعبری. ۱۹۳ - مشیخه ابن زراد حریری. ۱۹۴ - مشیخه عزالدین مقدسی. ۱۹۵ - مشیخه ابن الفواس. ۱۹۶ - مشیخه زین الدین کحال. ۱۹۷ - اربعون حدیثاً بلدانیه از معجم الصغیر طبرانی. ۱۹۸ - اربعون حدیثاً بلدانیه از معجم ابن جمیع صیداوی. ۱۹۹ - اربعون حدیثاً بلدانیه از معجم الشیوخ ابی بکر مقدسی. ۲۰۰ - اربعون حدیثاً بلدانیه از معجم شیوخ ابن زاذان. ۲۰۱ - اربعون حدیثاً از ابی معالی ابرقوهی. ۲۰۲ - اربعون حدیثاً از ابی هریره عبدالرحمن متوفی سال ۷۹۹ هجری قمری. ۲۰۳ - ثلاثون حدیثاً از معجم الصغیر طبرانی. ۲۰۴ - العوالی الشمس ابن واسطی. ۲۰۵ - العوالی طأوسی. ۲۰۶ - العوالی ابی عبدالله بن یونینی. ۲۰۷ - العوالی من حدیث مالک بن انس. ۲۰۸ - العوالی المنتقاء من حدیث الذهبی. ۲۰۹ - الجزء الملقب بالدينار من حدیث المشایخ الکبار. ۲۱۰ - جزء من حدیث القزوينی. ۲۱۱ - جزء من حدیث ابی بکر مرسی. ۲۱۲ - جزء من حدیث ابن محب مقدسی. ۲۱۳ - جزء من حدیث ابن کویک. ۱۱۴ - جزء من حدیث أمین الدین وانی. ۲۱۵ - جزء من حدیث ابن جماعه کنانی. ۲۱۶ - أحادیث مختصر ابن حاجب. ۲۱۷ - ثلاثیات ابن ماجه. ۲۱۸ - منتخبی از احادیث تقی الدین ابن شیخ شمس الدین ابن مجد بعلی.

منابع و مآخذ:

- ۱ - سیر اعلام النبلاء - مقدمه جزء اول - از صفحه ۶ الی صفحه ۱۳ - شرح حال محمد بن احمد بن عثمان شمس الدین ذهبی - عربی.
- ۲ - الوافی بالوفیات - جزء دوم - صفحه ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷ و ۱۱۸ به شماره ۵۲۵ تالیف صلاح خلیل بن ایبک صفدی - عربی.
- ۳ - طبقات الشافعیه - جزء نهم - از صفحه ۱۰۰ الی صفحه ۱۲۴ - به شماره ۱۳۰۶ تالیف تاج الدین عبدالوهاب سبکی - عربی.
- ۴ - کشف الظنون - جلد پنجم - صفحه ۱۲۳ و ۱۲۴ - تالیف مصطفی بن عبدالله حنفی معروف به حاجی خلیفه - عربی.
- ۵ - أعلام زرکلی - جزء پنجم - صفحه ۳۲۶ - قسمت حرف الف - تالیف خیرالدین زرکلی - عربی.
- ۶ - معجم المؤلفین - جزء سوم - صفحه ۸۰ - حرف میم - تالیف عمر رضا کحاله - عربی.
- ۷ - سایت ویکیبیدیا الموسوعه الحره (دائرة المعارف عربی) تاریخ آخرین تعدیل ۲۷ فبروری سال ۲۰۱۸ میلادی ساعت ۰۵/۴۰ - عربی.
- ۸ - سایت عصر اسلام - نوشته عبدالله م. - تاریخ نشر ۹ فروردین ۱۳۹۱ شمسی - آخرین بازدید ۲۳ اسفند ۱۳۹۶ شمسی - فارسی.